

УДК 342.533

doi.org/10.30970/jcl.2.2019.6

Вікторія Дубас

аспірант кафедри конституційного права юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Viktoriia Dubas

PhD student of the Constitutional Law Department Law Faculty of Ivan
Franko National University of Lviv

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ СУЧАСНОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ (ЗА ПОЗИЦІЯМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ «ЗА ДЕМОКРАТІЮ ЧЕРЕЗ ПРАВО»)

EUROPEAN STANDARDS OF MODERN PARLIAMENTARISM (WITH REFERENCE TO THE EUROPEAN COMMISSION'S POSITION FOR DEMOCRACY THROUGH LAW)

Abstract | The article is devoted to exploring the features of modern parliamentarism as a key basis and element of the European model of constitutionalism. The author outlines the European standards on the basis of the European Commission's position 'for Democracy through Law'. European standards of parliamentarism are seen as an integral part of building constitutionalism in Ukraine. An analysis of the position of the European Commission "For Democracy through Law" will provide a scientific and theoretical basis for aligning Ukrainian legislation with European standards and, in general, facilitating the establishment of democracy in Ukraine. The article emphasizes the role of parliamentarism in building a democratic state and justifies the thesis that the level of the institution of parliamentarism in the state is a qualitative indicator of the democratic development of society. It is pointed out that the presence of parliament itself as an institution does not indicate the existence of parliamentarism in the state. At the same time, in each country the traditions of parliamentarism have their own peculiarities, which, first of all, are due, to cultural and historical events and political traditions. The author analyzes the practice of the Venice Commission and its cooperation with the states in order to identify the standards of modern parliamentarism. The author argues that modern parliamentarism is based on the concept of limited government, which must meet certain requirements of the European constitutional heritage, namely: 1) legitimacy of the legislative body; 2) parliamentary independence; 3) the balance of political forces in parliament and the presence of the opposition; 4) accountable government.

Keywords: democracy, limited government, parliamentarism, standards of parliamentarism, the European Commission for Democracy through Law, the Venice Commission, practice of the European Commission for Democracy through Law, the Verkhovna Rada of Ukraine, the Ukrainian Parliament.

Анотація | Стаття присвячена дослідженню особливостей сучасного парламентаризму як ключової засади та елементу європейської моделі конституціоналізму. Автор виокремлює європейські стандарти на основі позицій Європейської комісії «За демократію через право». Європейські стандарти парламентаризму розглядаються як невід'ємна складова побудови конституціоналізму в Україні.

Аналіз позицій Європейської комісії «За демократію через право» стане науковим та теоретичним підґрунтям з метою приведення законодавства України у відповідність до європейських стандартів та загалом сприятиме усталенню демократії в Україні. У статті підкреслюється роль парламентаризму у побудові демократичної держави та справедливо обґрунтовується теза, що рівень інституту парламентаризму в державі є якісним показником демократичного розвитку суспільства. Підкреслюється, що наявність самого парламенту як інституції не свідчить про наявність парламентаризму в державі. Водночас у кожній країні традиції парламентаризму мають свої особливості, що зумовлені, насамперед, культурно-історичними подіями та політичними традиціями. Автор аналізує практику Венеційської комісії та її співпрацю з державами з метою виявлення стандартів сучасного парламентаризму. Зокрема, доводить, що в основі сучасного парламентаризму лежить концепція обмеженого правління, яка повинна відповідати певним вимогам європейської конституційної спадщини, а саме: 1) легітимність законодавчого органу; 2) парламентарна незалежність; 3) баланс політичних сил в парламенті та наявність опозиції; 4) підзвітне правління.

Ключові слова: народовладдя, демократія, обмежене правління, парламентаризм, стандарти парламентаризму, Європейська комісія «За демократію через право», Венеційська комісія, практика Європейської комісії «За демократію через право», Верховна Рада України, український парламент.

Постановка проблеми. Основою демократії є принцип народовладдя, який проявляє себе у загальноприйнятих двох формах: безпосередньо і через інститути народного представництва - зокрема парламенти. Вони виступають майданчиком голосу народу, та основне їхнє завдання - втілювати волю народу. Саме з існуванням такої суспільно-правової інституції як парламент пов'язують конституційно-правову концепцію - парламентаризм.

У науковій літературі справедливо обґрунтовується теза, що парламентаризм є ключовою засадою та, водночас, елементом європейської моделі конституціоналізму¹. Конституціоналісти у своїх дослідженнях неодноразово підкреслювали роль парламентаризму для побудови демократичної держави та визначають його як ознаку демократичного політичного устрою в державі².

З огляду на це, виникає питання існування оптимальної, найбільш вдалої моделі парламентаризму та її порівняння зі станом побудови парламентаризму в Україні з метою удосконалення практики функціонування Верховної Ради України. Тому напрацювання українських вчених-конституціоналістів та міжнародних експертів, зокрема Венеційської комісії, стануть основою в наших наукових розвідках.

Стан дослідження. Щодо сутності розуміння явища «парламентаризм», то об'єктивно воно ставало об'єктом наукового дослідження неодноразово. У науці конституційного права питаннями парламентаризму займалися, зокрема (проте не лише): Барабаш Ю.Г., Бориславська О.М., Георгіца А.З., Головатий М.В., Погорілко В.Ф., Приходько Х.В., Рабінович С.П., Росенко М.І., Стецюк П.Б., Шаповал В.В., Шемшученко Ю.С. та інші.

Мета і задання дослідження. Метою статті є виокремлення європейських стандартів парламентаризму як невід'ємної складової побудови конституціоналізму в Україні на основі практики

¹ Бориславська О.М. Сутність конституціоналізму: конституціоналізм як ідеологія, доктрина та практика обмеженого правління. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. Вип. 61. С. 247-256. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vlpu_yu_2015_61_30.pdf; Барабаш Ю.Г. Парламентаризм в системі демократичних цінностей сучасного суспільства. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. 4. С. 47-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2004_4_8.

² Парламентаризм і парламентська діяльність: словник-довідник / за заг. ред. В. А. Гошовської. К.: НАДУ, 2012. С. 140.

Європейської комісії «За демократію через право», що дозволить розробити пропозиції щодо удосконалення відповідного українського законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Водночас в науці права так і не досягнуто загальноприйнятого розуміння парламентаризму та його сутності. Не вдаючись до деталей теоретичних дискусій, серед запропонованих дефініцій слід виокремити наступні підходи до розуміння терміну «парламентаризм»: вузький та широкий. Такого поділу у розумінні парламентаризму дотримуються також й В. Журавський³, М. Росенко⁴.

Вважаємо вірною тезу представників львівської правничої школи, що «парламентаризм є досить об'ємною за змістом концепцією, що в науковому плані охоплює цілу низку важливих питань, починаючи від природи парламенту, сутності народного (політичного) представництва, представницького правління та завершуючи питаннями внутрішньої організації, діяльності парламентарів»⁵.

Справедливо було б відзначити, що наявність самого парламенту як інституції не свідчить про наявність парламентаризму в державі. Водночас у кожній країні традиції парламентаризму мають свої особливості, що зумовлені, насамперед, культурно-історичними подіями та політичними традиціями. З огляду на це, не може йти мова про універсальне з'ясування сутності парламентаризму шляхом будь-яких визначень, дефініцій. Лише наведення окремих характеристик, так званих вимог парламентаризму, дозволить нам розкрити парламентаризм як унікальне політико-правове явище. Однак варто звернути увагу, що йдеться про мінімальний перелік стандартів парламентаризму, за наявності яких можна стверджувати, що держава є демократичною і будує конституціоналізм.

Завдяки практиці Венеційської комісії та її співпраці з багатьма країнами світу, здійснимо спробу виокремити такі стандарти, які характерні для сучасного парламентаризму. Досягнення цього завдання дозволить нам розкрити сутність парламентаризму в Україні як необхідного елемента українського конституціоналізму.

Політико-правове явище парламентаризму передбачає наявність мінімальних стандартів, характеристик, реалізація яких у владному механізмі держави повинна відбуватись з врахуванням специфіки парламентської системи, її характерних рис. Виокремлення мінімальних стандартів дає можливість побудувати загальний «каркас» парламентаризму, в який політичні реалії кожної держави вкладають специфічні властивості.

Легітимність законодавчого органу. Поняття легітимності найчастіше застосовують для характеристики державної влади. У науці легітимність державної влади розглядається у кількох аспектах: філософський, соціологічний, правовий, політологічний тощо. Найбільш поширеними підходами до розуміння легітимності державної влади є формально-правовий та політико-правовий. Якщо перший - це винятково юридичне трактування, яке часто ототожнюють з легальністю, то друге пов'язане з визнанням державної влади суспільством, її сприйняттям. Легітимність законодавчого органу як стандарт парламентаризму розглядаємо крізь призму дотримання процедур встановлення та функціонування парламенту, що має наслідком його визнання та сприйняття народом. Таке розуміння легітимності відповідає ліберально-демократичній концепції, відповідно до якої легітимною потрібно визнавати тільки ту владу, яка сформована в результаті демократичних процедур.

З метою запобігання різночитанню, визначення терміну «легітимність» пропонуємо взяти з юридичної енциклопедії, де вказано, що легітимність походить від латинського слова *legitimus*,

³ Журавський В. С. Становлення та розвиток українського парламентаризму (теоретичні та організаційно-правові проблеми). К., 2002. С. 105.

⁴ Росенко М. І. Щодо питань становлення парламентаризму. *Демократичне врядування*. Науковий вісник ЛРІДУ НАДУ. Вип. 3. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik3/fail/+Rosenko.pdf

⁵ Бориславська О. М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія Харків: Право. 2018. С. 231.

яке позначає спорідненні слова в науці права, зокрема: «законний», «відповідний закону», «правильний», «правовий», «правомірний»⁶.

Державна влада як похідна від влади народу отримує свою легітимізацію через відповідні механізми. Дж. Локка, Ш. Монтеск'є вірно підкреслювали, що державна влада повинна бути легітимізована у певний спосіб⁷. Народ як суверен влади визначає джерела публічної влади, її легітимність, установчий характер конституції. Таке розуміння легітимності влади повною мірою відповідає конституційно-правовій європейській традиції.

Легітимність парламенту як елементу парламентаризму умовно пропонуємо розглядати у двох аспектах: зовнішньому та внутрішньому. При цьому, зовнішній пов'язується з формуванням самого органу, а внутрішній - вже функціонуванням сформованого органу. Перший, зовнішній аспект позначає визначений законом спосіб формування парламенту та відповідно свідчить про прийняття народом парламенту. Легітимність парламенту забезпечується політичними виборами як механізмом реалізації влади народу в демократичних державах. Такі вибори повинні бути загальними, прямими, рівними, вільними та з дотримання принципу таємного голосування. Венеційська комісія детально описала усі складові демократичних виборів⁸, на підставі яких забезпечується легітимність законодавчого органу держави. Венеційська комісія у Кодексі належної практики у виборчих справах підкреслює, що «вибори, які відповідають спільним для європейської спадщини засадам, на які оперте справді демократичне суспільство, мають провадитись з дотриманням таких основних норм: виборче право має бути загальним, рівним, вільним і прямим при таємному голосуванні»⁹.

Щодо України, то статтю 76 Основного Закону держави визначається, що конституційний склад Верховної Ради України налічує 450 народних депутатів, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на 5 роки. На підставі Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 року 225 депутатів обираються за мажоритарною системою відносною більшості в одномандатних виборчих округах, а 225 - за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі на основі пропорційного представництва.

Також для забезпечення легітимного обрання парламенту в українському законодавстві передбачаються й інші норми. Зокрема, відповідно до частини 8 статті 6 Закону України «Про Центральну виборчу комісію» строк повноважень членів Центральної виборчої комісії становить 7 років. Саме такий строк обумовлений гарантією незалежності члена від владного впливу та водночас є запорукою стабільного переходу влади, оскільки саме Центральна виборча комісія уповноважена встановлювати офіційні результати загальнонаціональних виборів. При цьому, приписами вищезазначеного Закону у статті 31-1 передбачено дострокове припинення повноважень всього складу цього органу, однак таке подання Президента України повинно бути підтримане двома третинами парламенту. Політично вмотивовані дії щодо розпуску Центральної виборчої комісії підривають довіру до влади та руйнують засади демократії в державі.

Інший аспект легітимності парламенту (внутрішній) - функціонування та його діяльність повинні відповідати принципу верховенства права. Легітимність парламенту - це відповідний рівень довіри народу до нього. Якщо на етапі його формування легітимність забезпечується

⁶Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю70 Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998.Том. 3. URL: <http://leksika.com.ua/18800413/legal/legitimnist>

⁷Бердник Ю.В. Політичні погляди Ш. Л. Монтеск'є. URL: <http://s-journal.cdu.edu.ua/base/2008/v5/v5pp145-147.pdf>. - С. 145; Леванчук О. М. Принцип розподілу державної влади. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління і права.2002. №4.С.18.

⁸CDL-AD(2002)023rev2-cor-ukr, Code of Good Practice in Electoral Matters: Guidelines and Explanatory Report - Adopted by the Venice Commission at its 52nd session (Venice, 18-19 October 2002) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2002)023rev2-cor-ukr)

⁹CDL-AD(2002)023rev2-cor-ukr, Code of Good Practice in Electoral Matters: Guidelines and Explanatory Report - Adopted by the Venice Commission at its 52nd session (Venice, 18-19 October 2002) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2002)023rev2-cor-ukr)

виборами та встановленням результатів Центральною виборчою комісією, то надалі легітимність слід розглядати крізь призму його функціонування.

Легітимне правління забезпечується принципом верховенства права та його складовими. Серед усіх зупинимось детальніше на принципі законності та принципі юридичної визначеності. Принцип законності в розумінні європейських експертів означає, що приписів права слід неухильно дотримуватись всім суб'єктам публічного та приватного характеру. У своїй Доповіді з верховенства права Венеційська комісія також наголошує: «Законність також передбачає, що жодна особа не може зазнати покарання, якщо вона не порушила раніше ухвалених приписів права, що вже набули чинності, та що за порушення закону має наставати відповідальність. Здійснення приписів права має бути, в рамках можливого, забезпечене практично»¹⁰.

У такому разі, функціонування парламенту повинно здійснюватися на основі тих норм, які діяли на час його обрання, а його діяльність повинна відповідати процесуальним вимогам, що встановлені відповідними законами.

Крім того, важливе значення для легалізації діяльності парламенту має дотримання принципу правової визначеності. Пропоную зупинитись на втіленні цього аспекту легітимності на прикладі України.

Компетенцію Верховної Ради України складають закріплені Конституцією України предмети відання та повноваження, необхідні для реалізації функцій Верховної Ради України. Процедурні питання реалізації наданих повноважень здебільшого втіленні в Законі України «Про Регламент Верховної Ради України» (далі - Регламент). Саме цей документ є правовою основою, що передбачає основні процедури законотворення в Україні. Його стабільність має важливе значення у провадженні відкритого парламентаризму. В такому разі, Європейська комісія «За демократію через право» звертала увагу на те, що внесення змін до регламенту парламенту повинно відбуватись кваліфікованою конституційною більшістю від складу парламенту, тобто двома третинами¹¹. Така норма буде ефективним запобіжником маніпуляцій зі сторони парламентської більшості та убезпечить владу від зловживань.

Дотримання норм регламенту відповідає принципу правової визначеності, а порушення або недотримання парламентських процедур ставить під сумнів легітимність парламенту та підриває довіру суспільства до нього. До прикладу, порушення представниками процедури прийняття закону має наслідком визнання його неконституційним. В історії українського парламентаризму таких випадків було чимало, зокрема визнання Закону України «Про основи державної мовної політики» від 3 липня 2012 року неконституційним¹²; а також порушення процедури прийняття стало однією з причин визнання неконституційним Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року¹³.

Парламентарна незалежність як вимога сучасного парламентаризму є чи не однією з найскладніших, оскільки вона передбачає декілька аспектів: це незалежність від інших гілок влади відповідно до теорії розподілу влади, та водночас гарантії діяльності парламентарів.

Щодо першого, то незалежність походить від принципу розподілу влади, що є засадою конституційної держави. У своїй суті принцип розподілу влади означає наявність механізму

¹⁰CDL-AD(2011)003rev-ukr, Report on the rule of law - Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-ukr)

¹¹CDL-AD(2010)025-e, Report on the role of the opposition in a democratic Parliament, adopted by the Venice Commission, at its 84th Plenary Session (Venice 15-16 October 2010) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)025-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)025-e)

¹²Рішення в справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про засади державної мовної політики" № 2-р/2018 від 28 лютого 2018 року / Конституційний Суд України. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2-p_2018.pdf

¹³Рішення в справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про всеукраїнський референдум" № 4-р/2018 від 26 квітня 2018 року / Конституційний Суд України. URL: http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4_r_2018.pdf

стримувань і противаг, який забезпечує ефективне функціонування влади трьома гілками влади. Однак значна частина науковців (П. Шляхтун, В. Гошовська, Ю. Шемшученко, Ю. Барабаш)¹⁴ концепцію парламентаризму пов'язує із верховенством парламенту, що впливає з їхнього розуміння сутності парламентаризму загалом.

Вказані позиції є характерними для держав з насамперед парламентською формою правління та стійкою конституційною традицією конституціоналізму, наприклад, Великої Британії. У свій час англійський правознавець А. Дайсі також відзначав положення парламенту як особливе в системі державного устрою¹⁵.

Цілком погоджуємось з тезою, що верховенство не означає і не повинно означати повновладдя законодавчих органів, оскільки є сутнісні та політико-юридичні обмеження цієї влади¹⁶. М. Росенко також підкреслює, що «парламент - це перший серед рівних державних інститутів»¹⁷. Питання межі незалежності парламенту є особливо актуальним сьогодні, коли парламентаризм набуває рис так званої системи кабінету або міністеріалізму.

Про верховенство парламенту можна вести мову лише з точки зору основної ролі в системі органів державної влади в законодавчій сфері та винятковій компетенції - втілювати волю народу шляхом прийняття законів. Конституція України визначає єдиний законодавчий орган - Верховну Раду України. Водночас змішана форма державного правління ускладнює взаємини між парламентом, урядом та президентом. Тому, характеризуючи незалежність парламенту як вимогу побудови парламентаризму, варто наголосити також й про взаємодію інституцій трьох гілок влади, а головно - парламенту та уряду. Саме така взаємодія визначає якість парламентаризму.

Щодо другого аспекту незалежності парламентаризму, то вказана вимога пов'язана із певним конституційно-правовим статусом представників - парламентарів. Конституційно-правовий статус парламентаря включає низку елементів, серед яких права й обов'язки, гарантії діяльності та підстави припинення повноважень тощо. Зміст правового статусу депутата законодавчого органу державної влади найбільш яскраво проявляється у принципах, основних ідеях, керівних началах організації та діяльності депутатів парламенту.

Розглянемо принципи конституційно-правового статусу депутата на прикладі України. Окрім загальних (народовладдя та гласність¹⁸, законності¹⁹ тощо), правовий статус народного депутата України передбачає спеціальні принципи, серед яких рівноправність депутатів; несумісність депутатського мандата з іншими видами діяльності (ч. 2 ст. 78 Конституції України); виконання народним депутатом України своїх повноважень на постійній основі (ч. 1 ст. 78 Конституції України)²⁰; депутатська недоторканість (ст. 80 Конституції України); вільний депутатський мандат.

Оглядово зупинимось на принципах статусу парламентарів, які забезпечують його незалежність, зокрема: депутатська недоторканість, вільний мандат.

¹⁴ Шляхтун П.П., Гошовська В.А., Шемшученко Ю.С., Барабаш Ю.Г. та інші.

¹⁵ Дайсі А. В. Основы государственного права Англии. (Introduction to the study of the law of the constitution): введение в изучение английской конституции. С. 46-47. URL: <https://lib.vsu.by/xmlui/handle/123456789/6329>

¹⁶ Бандурка О.М., Греченко В.А. Влада в Україні на зламі другого і третього тисячоліть: монографія. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 304 с.

¹⁷ Росенко М. І. Щодо питань становлення парламентаризму. Демократичне врядування. Науковий вісник ЛПІДУ НАДУ. URL: <http://lviv.academi.com/visnik3/index.html>

¹⁸ Александров О.А. Конституційно-правові засади статусу народного депутата України: автореферат дис. ... канд.юрид.наук: 12.00.02. Київ, 2010. С.8.

¹⁹ Гошовський В.С. Сутність та особливості діяльності депутата Верховної Ради України. *Форум права*. 2008. № 1. С.105.

²⁰ Питання несумісності також було предметом аналізу Європейської комісії «За демократію через право», зокрема CDL-INF(1997)002-e, Opinion on the Constitution of Ukraine, adopted by the Commission at its 30th plenary meeting in Venice, on 7 - 8 March 1997 / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(1997\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(1997)002-e); CDL-AD(2008)015-e, Opinion on the Draft Constitution of Ukraine (prepared by a working group headed by Mr V.M. Shapoval) adopted by the Venice Commission at its 75th Plenary Session (Venice, 13-14 June 2008) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2008\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2008)015-e); CDL-AD(2009)024-e, Opinion on the Draft Law of Ukraine amending the Constitution presented by the President of Ukraine adopted by the Venice Commission at its 79th Plenary Session (Venice, 12-13 June 2009) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2009\)024-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2009)024-e)

Питання *депутатської недоторканості* є чи не одним із найпопулярніших в Україні. В суспільстві точаться жваві дискусії щодо обсягу депутатської недоторканості, хоча наука в цьому аспекті давно вже дала відповідь.

У науці права розглядають, що депутатська недоторканність як основна гарантія недоторканності повноважень народного депутата України об'єднує індемнітет (невідповідальність) (лат. *Indemnitas* - захист від шкоди, забезпечення збереження) та імунітет парламентаріїв (лат. - *immunitas* - звільнення від повинності, недоторканність)²¹. Чинна Конституція України (*редакція станом на 1.10.2019 року - авт.*) у статті 80 закріплює депутатський імунітет та індемнітет. Однак 3 вересня 2019 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України» (№ 27-IX), який набуде чинності з 1 січня 2020 року. Вказаним актом обсяг депутатської недоторканості було обмежено.

Депутатська недоторканність є особливим елементом захисту парламентаря, на що неодноразово звертали увагу експерти Венеційської комісії, підкреслюючи, що депутатська недоторканність є частиною європейської конституційної традиції (п.7 Звіту)²².

Так, у Висновку щодо недоторканності народних депутатів України на проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України та суддів)» вказується про застереження з приводу скасування депутатського імунітету. Комісія підкреслює, що «у країнах, в яких все ще не укріпилося верховенство права, може існувати справжня причина побоюватися того, що уряд намагатиметься неправдиво звинувачувати політичних опонентів та що суди піддаватимуться політичному тиску» (п. 15 Висновку)²³. З огляду на це, скасування імунітету повинно супроводжуватись наявністю інших механізмів захисту парламентарів. Таку ж позицію Комісія висловлює й в іншому Висновку щодо України, зазначаючи «щоб запобігти можливості політично мотивованих звинувачень або арештів, можна передбачити інші процесуальні гарантії» (п. 19 Висновку)²⁴.

Натомість в Україні скасування депутатської недоторканності мало фрагментарний характер, оскільки відповідні зміни процесуального характеру щодо механізму притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності не прийнято парламентом. Так, чинний Кримінальний процесуальний кодекс України й надалі містить норми-гарантії депутатської недоторканності²⁵.

Наступний елемент вимоги незалежності парламентаря - *вільний мандат*. Традиційно вчені-конституціоналісти, характеризуючи питання мандату, виокремлюють його різний зміст. До прикладу, Г. Задорожня розглядає мандат як документ, який засвідчує легітимність повноважень²⁶, В. Кравченко - розглядає крізь значення публічної функції²⁷, О. Радченко щодо депутатського мандату виділяє саме його представницьку функцію²⁸. Тому, доцільно звернутись стосовно цього питання до правових позицій Конституційного Суду України.

²¹Григоренко А. Гарантії здійснення повноважень народним депутатом України. *ПравоУкраїни*.2004. №5. С. 117.

²² Report on the scope and lifting of parliamentary immunities adopted by the Venice Commission at its 98th plenary session (Venice, 21-22 March 2014) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2014\)011-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)011-e)

²³ CDL-AD(2015)013-e Opinion on draft constitutional amendments on the immunity of Members of Parliament and judges of Ukraine, adopted by the Venice Commission at its 103rd plenary session (Venice, 19-20 June 2015) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2015\)013-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2015)013-e)

²⁴ CDL-AD(2015)013-e Opinion on draft constitutional amendments on the immunity of Members of Parliament and judges of Ukraine, adopted by the Venice Commission at its 103rd plenary session (Venice, 19-20 June 2015) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2015\)013-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2015)013-e)

²⁵ Йдеться зокрема про статі 480 та 482 Кримінального процесуального кодексу України.

²⁶Задорожня Г. В. Імперативний мандат як форма взаємовідносин депутата і виборців *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2009. № 1. С.62.

²⁷Кравченко В.В. Конституційне право України: навч. посібник: вид. 4-те. К.: Атіка, 2006. С.262.

²⁸Радченко О.І. Статус народного депутата України: проблеми теорії і правового регулювання: автореферат дис. ... канд.юрид.наук. 12.00.02. Київ, 2005. С. 7.

Конституційний Суд України неодноразово підкреслював особливу правову природу депутатського мандату. До прикладу, у справі про сумісництво посад народного депутата України і міського голови, Судом визначається, що мандатом володіють лише виборні органи і це зумовлено представницьким характером цих органів²⁹; у справі про депутатську недоторканність Суд робить висновок, що народний депутат України отримує депутатський мандат внаслідок волевиявлення виборців³⁰.

Загалом прийнято вирізняти два типи мандату: вільний та імперативний. Елементами мандату, які характеризують його тип, є підстави припинення повноважень парламентаря. Наявність інституту відкликання представника свідчить про його імперативний характер, однак Європейська комісія «За демократію через право» у своїй практиці визначає, що саме вільний депутатський мандат є демократичною засадою з точки зору теорії та практики парламентаризму в державі³¹. В науковій літературі вільний мандат народного представника розглядається як ключовий принцип парламентаризму³². Так, через існування вільного мандата депутат здійснює представництво всього українського народу та не залежить від конкретних виборців чи однопартійців.

Щодо України, то Основним Законом держави передбачено норму -дострокове припинення повноважень члена парламенту в разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії, до складу депутатської фракції цієї політичної партії або виходу народного депутата із складу такої фракції, внесена Законом України «Про внесення змін до Конституції України» №2222-15 від 8 грудня 2004 року. Європейська комісія «За демократію через право» гостро розкритикувала цю норму ще у 2003 році, вважаючи це втручанням в незалежність депутата³³. Венеційська комісія зазначила, що таке положення не сприяє розвитку демократії, а з метою досягнення партійної дисципліни повинні бути використані інші механізми впливу на народного представника.

Важливою умовою парламентаризму в державі є *баланс парламентської більшості та меншості*. Френсіс Фукуяма, досліджуючи політичні порядки світу, зазначав, що «сучасна ліберальна демократія можлива лише за наявності балансу сил різних політичних суб'єктів»³⁴.

Венеційська комісія підкреслює, що пошук балансу між правлінням парламентської більшості та законними інтересами і правами меншості більшою мірою залежить від політичної та конституційної культури. Тим більше, що немає єдиної загальної формули чи загальноприйнятого стандарту для досягнення відповідного балансу. Водночас такий баланс можна забезпечити через правові положення, що регулюють статус опозиції (парламентської меншості). До прикладу, це положення щодо прав, обов'язків та гарантій діяльності опозиції в парламенті (п. 104 Звіту)³⁵.

²⁹Рішення Конституційного Суду України в справі про сумісництво посад народного депутата України і міського голови від 6 липня 1999 р. / Офіційний вісник України. 1999. № 27. Ст. 171

³⁰Рішення Конституційного Суду України в справі про депутатську недоторканність від 27 жовтня 1999 р.. Вісник Конституційного Суду України. 1999. №5. Ст. 13.

³¹CDL-AD(2019)015, Parameters on the Relationship between the Parliamentary Majority and the Opposition in a Democracy: a checklist, adopted by the Venice Commission at its 119th Plenary Session (Venice, 21-22 June 2019) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)015-e)

³²Гнатенко Н. Парламентаризм в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президенті України. 2010. Вип. 2. С. 207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2010_2_21

³³CDL-AD(2003)019-e, Opinion on three Draft Laws proposing Amendments to the Constitution of Ukraine adopted by the Venice Commission at its 57th Plenary Session (Venice, 12-13 December 2003) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2003\)019-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2003)019-e); CDL-AD(2005)015-e, Opinion on the amendments to the Constitution of Ukraine adopted on 8.12.2004 adopted by the Commission at its 63rd plenary session (Venice, 10-11 June 2005) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2005\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2005)015-e)

³⁴Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції. / пер. з англ. Роман Корнута. 2-ге вид. К.: Наш формат, 2019. С. 349.

³⁵CDL-AD(2010)025-e, Report on the role of the opposition in a democratic Parliament, adopted by the Venice Commission, at its 84th Plenary Session (Venice 15-16 October 2010) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)025-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)025-e)

Опозиція є запобіжником парламентського свавілля. В. Сас з цього приводу слушно зазначає, що конституційно-правова гарантія парламентської опозиції утворює реальну демократію³⁶.

Правовий статус опозиції включає комплекс прав та обов'язків, якими наділені парламентарі, та гарантії їхньої діяльності. Слід зазначити, що чинним законодавством не виділяються права, які належать виключно опозиції. Така ситуація характерніша для країн з парламентською формою правління. До прикладу, у Великій Британії опозиція володіє правом формувати опозиційний уряд (вперше такий був сформований у 1937 р. в Англії³⁷). Однак окремими нормами все таки встановлено гарантії діяльності парламентської меншості - відповідне коло питань, прийняття яких потребує меншість парламенту.

Одним із таких інструментів контролю владної більшості є норма статті 87 Конституції України, відповідно до якої не менше як одна третина народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може ініціювання розгляд Верховною Радою України питання недовіри Кабінету Міністрів України. Так, одна третина депутатів може вимагати скликання позачергової сесії Верховної Ради України (ч. 1 статті 83 Конституції України)³⁸. До таких інструментів парламентського контролю належить й право сорока п'яти народних депутатів України звертатись до Конституційного Суду України (ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Конституційний Суд України»)³⁹.

Окрім прав та обов'язків, які становлять ядро статусу парламентської меншості, важливим принципом дотримання балансу та забезпечення прав опозиції є принцип пропорційного представництва. Європейська комісія «За демократію через право», підкреслюючи надважливе значення дотримання вказаного принципу, звертає увагу, що він реалізовується в більшості парламентах. В окремих країнах він закріплений в конституціях держав (стаття 52 Конституції Данії, стаття 95 Конституції Туреччини), а в інших міститься в регламенті або ж є частиною конституційної традиції, яку парламентська більшість не порушує (п. 63 Звіту)⁴⁰.

Вказаний принцип закріплений також і в Законі України «Про Регламент Верховної Ради України» у статті 81, частина 4 якої передбачає: «квоти розподілу посад голів комітетів, перших заступників, заступників голів, секретарів та членів комітетів визначаються пропорційно від кількісного складу депутатських фракцій (депутатських груп) до фактичної чисельності народних депутатів у порядку, встановленому Верховною Радою»⁴¹. Водночас кількість, склад та предмети відання комітетів відповідно до статті 5 Закону України «Про комітети Верховної Ради України»⁴² визначаються постановою парламенту.

Проте важливим є не лише формальне дотримання принципу представництва парламентською більшістю, але й в яких комітетах представники опозиції займають керівні посади. З огляду на те, що в літературі виділяється головна тріада дій опозиції: критика, контроль та альтернатива⁴³, то до опозиційних комітетів відносяться: комітет з питань бюджету, комітет з питань

³⁶Сас В. В. Регламент парламенту, його роль у правовій системі та деякі проблеми теорії і практики. Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 14. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. С. 122.

³⁷Державне право зарубіжних країн (Загальна частина) / В. О. Ріяка, О. І. Свечкар'єв, В. А. Шувалова та ін. Харків: Національна юрид. акад. України, 1996. С. 31-32.

³⁸Конституція України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

³⁹Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 року № 2136-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>

⁴⁰CDL-AD(2010)025-e, Report on the role of the opposition in a democratic Parliament, adopted by the Venice Commission, at its 84th Plenary Session (Venice 15-16 October 2010) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)025-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)025-e)

⁴¹Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 року № 1861-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17/conv>

⁴²Про комітети Верховної Ради України: Закону України від 04.04.1995 року № 116/95-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%D0%B2%D1%80>

⁴³Михальченко М. Позичії опозиції. Хто є хто в Україні. Віче. 2002. № 3. С. 7.

боротьби з організованою злочинністю і корупцією, комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин, комітет з питань Регламенту, комітет з питань свободи слова та інформації⁴⁴.

Вагомим в даному механізмі є відповідальність уряду перед парламентом. Отож, *підзвітне правління* є наступною вимогою побудови парламентаризму в державі. Рівень відповідальності уряду залежить від форми правління в конкретній державі. Найяскравіше він проявляється в країнах з парламентською формою правління. Основними формами відповідальності є резолюція довіри, вотум недовіри, інтерпеляція, запитання (усні й письмові) парламентаріїв до уряду та його членів. Для кожної держави властиві свої специфічні ознаки парламентської відповідальності урядів. Найжорсткіша санкція, яка забезпечує реалізацію контрольних повноважень парламенту, це право парламенту відправити у відставку підконтрольний йому державний орган або посадову особу.

Питання відповідальності уряду актуалізується, особливо у державах зі змішаними формами правління, коли результати виборів прямо впливають на правління в державі. Досвід України демонструє, що питання - кому належить реальна влада в державі зі змішаною формою правління - знаходить свою відповідь в результаті проведення виборів до парламенту і не залежить від того, чи встановлена парламентсько-президентська або президентсько-парламентська республіка.

Висновки. Підсумовуючи, відзначимо, що парламентаризм як один із елементів конституціоналізму не можна розуміти виключно крізь призму форми правління, режиму. Він виступає основою для побудови демократичного правління та легітимізує парламентську діяльність в державі. Рівень інституту парламентаризму в державі є якісним показником демократичного розвитку суспільства.

В основі сучасного парламентаризму лежить концепція обмеженого правління, яка повинна відповідати певним вимогам європейської конституційної спадщини, а саме: 1) легітимність законодавчого органу; 2) парламентарна незалежність; 3) баланс політичних сил в парламенті та наявність опозиції; 4) підзвітне правління. Аналіз позицій Європейської комісії «За демократію через право» сприятиме приведенню законодавства України у відповідність до європейських стандартів та загалом сприятиме усталенню демократії в Україні. Водночас варто застерегти, що подальші наукові розвідки у цьому напрямку можуть стосуватись уточнення, доповнення вимог сучасного європейського парламентаризму.

Список використаних джерел

I. Бібліографія:

1. Александров О.А. Конституційно-правові засади статусу народного депутата України: автореферат дис. ... канд.юрид.наук: 12.00.02. Київ, 2010. 20 с.
2. Бандурка О.М., Греченко В.А. Влада в Україні на зламі другого і третього тисячоліть: монографія. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 304 с.
3. Барабаш Ю.Г. Парламентаризм в системі демократичних цінностей сучасного суспільства. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2004. № 4. С. 47-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2004_4_8.
4. Бердник Ю.В. Політичні погляди Ш. Л. Монтеск'є. URL: <http://s-journal.cdu.edu.ua/base/2008/v5/v5pp145-147.pdf>. - С. 145
5. Бориславська О.М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія Харків: Право. 2018. 384 с.
6. Бориславська О.М. Сутність конституціоналізму: конституціоналізм як ідеологія, доктрина та практика обмеженого правління. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. Вип. 61. С. 247-256. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vlnu_yu_2015_61_30.pdf;

⁴⁴Павленко І. Правовий статус опозиції. Досвід розвинутих демократій і українські перспективи. URL: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8911/2-pavlenko.pdf?sequence=3>

7. Гнатенко Н. Парламентаризм в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2010. Вип. 2. С. 207. С. 203-214. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znrnadu_2010_2_21
8. Гошовський В.С. Сутність та особливості діяльності депутата Верховної Ради України. Форум права. 2008. № 1. С.104-107.
9. Григоренко А. Гарантії здійснення повноважень народним депутатом України. Право України. 2004. №5. С.16-121.
10. Дайси А.В. Основы государственного права Англии. (Introduction to the study of the law of the constitution): введение в изучение английской конституции. С. 46-47. URL: <https://lib.vsu.by/xmlui/handle/123456789/6329>
11. Державне право зарубіжних країн (Загальна частина) / В.О. Ріяка, О.І. Свечкар'юв, В.А. Шувалова та ін. Харків: Національна юрид. акад. України, 1996. 186 с.
12. Журавльова Г.С. Конституційні засади становлення і розвитку парламентаризму в Україні: дис... канд. юрид. наук.: 12.00.02. X., 1999. 19 с.
13. Задорожня Г.В. Імперативний мандат як форма взаємовідносин депутата і виборців Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2009. № 1. С.62-65.
14. Кравченко В.В. Конституційне право України: навч. посібник: вид. 4-те. К.: Атіка, 2006. 512 с.
15. Леванчук О.М. Принцип розподілу державної влади. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління і права. 2002. № 4. С.18-26.
16. Михальченко М. Позиції опозиції. Хто є хто в Україні. Віче. 2002. № 3. С. 7.
17. Павленко І. Правовий статус опозиції. Досвід розвинутих демократій і українські перспективи. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8911/2-pavlenko.pdf?sequence=3>
18. Парламентаризм і парламентська діяльність: словник-довідник / за заг. ред. В. А. Гошовською, 2012. 352 с.
19. Радченко О.І. Статус народного депутата України: проблеми теорії і правового регулювання: автореферат дис. ... канд.юрид.наук. 12.00.02. Київ, 2005. 19 с.
20. Росенко М. І. Щодо питань становлення парламентаризму. Демократичне врядування. Науковий вісник ЛПІДУ НАДУ. URL: http://lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik3/fail/+Rosenko.pdf
21. Сас В. В. Регламент парламенту, його роль у правовій системі та деякі проблеми теорії і практики. Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 14. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. С. 122.
22. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції./ пер. з англ. Роман Корнута. 2-ге вид. К.: Наш формат, 2019. 576 с.
23. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю70 Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998.Том. 3. URL: <http://leksika.com.ua/18800413/legal/legitimist>

II. Національне законодавство:

1. Конституція України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про комітети Верховної Ради України: Закону України від 04.04.1995 року № 116/95-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%D0%B2%D1%80>
3. Про Конституційний Суд України: Закону України від 13.07.2017 року № 2136-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>
4. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 року № 1861-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17/conv>
5. Рішення Конституційного Суду України в справі про сумісництво посад народного депутата України і міського голови від 6 липня 1999 р. / Офіційний вісник України. 1999. № 27. Ст. 171
6. Рішення в справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про засади державної мовної політики" № 2-р/2018 від 28 лютого 2018 року / Конституційний Суд України. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2-p_2018.pdf
7. Рішення в справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про всеукраїнський референдум" № 4-р/2018 від 26 квітня 2018 року / Конституційний Суд України. URL: http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4_r_2018.pdf
8. Рішення Конституційного Суду України в справі про депутатську недоторканність від 27 жовтня 1999 р.. Вісник Конституційного Суду України. 1999. №5 Ст. 13.

III. Акти Європейської комісії «За демократію через право»:

1. CDL-AD(2002)023rev2-cor-ukr, Code of Good Practice in Electoral Matters: Guidelines and Explanatory Report - Adopted by the Venice Commission at its 52nd session (Venice, 18-19 October 2002) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2002)023rev2-cor-ukr)
2. CDL-AD(2003)019-e, Opinion on three Draft Laws proposing Amendments to the Constitution of Ukraine adopted by the Venice Commission at its 57th Plenary Session (Venice, 12-13 December 2003) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2003\)019-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2003)019-e)

3. CDL-AD(2005)015-e, Opinion on the amendments to the Constitution of Ukraine adopted on 8.12.2004 adopted by the Commission at its 63rd plenary session (Venice, 10-11 June 2005) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2005\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2005)015-e)
4. CDL-AD(2008)015-e, Opinion on the Draft Constitution of Ukraine (prepared by a working group headed by Mr V.M. Shapoval) adopted by the Venice Commission at its 75th Plenary Session (Venice, 13-14 June 2008) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2008\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2008)015-e)
5. CDL-AD(2009)024-e, Opinion on the Draft Law of Ukraine amending the Constitution presented by the President of Ukraine adopted by the Venice Commission at its 79th Plenary Session (Venice, 12-13 June 2009) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2009\)024-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2009)024-e)
6. CDL-AD(2010)025-e, Report on the role of the opposition in a democratic Parliament, adopted by the Venice Commission, at its 84th Plenary Session (Venice 15-16 October 2010) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)025-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)025-e)
7. CDL-AD(2011)003rev-ukr, Report on the rule of law - Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011)/ Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-ukr)
8. CDL-AD(2014)011-e, Report on the scope and lifting of parliamentary immunities adopted by the Venice Commission at its 98th plenary session (Venice, 21-22 March 2014) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2014\)011-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)011-e)
9. CDL-AD(2015)013-e Opinion on draft constitutional amendments on the immunity of Members of Parliament and judges of Ukraine, adopted by the Venice Commission at its 103rd plenary session (Venice, 19-20 June 2015) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2015\)013-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2015)013-e)
10. CDL-AD(2019)015, Parameters on the Relationship between the Parliamentary Majority and the Opposition in a Democracy: a checklist, adopted by the Venice Commission at its 119th Plenary Session (Venice, 21-22 June 2019) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)015-e)
11. CDL-INF(1997)002-e, Opinion on the Constitution of Ukraine, adopted by the Commission at its 30th plenary meeting in Venice, on 7 - 8 March 1997 / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(1997\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(1997)002-e)

References

I. Bibliography:

1. Aleksandrov O.A. Konstytutsiino-pravovi zasady statusu narodnoho deputata Ukrainy: avtoreferat dys. ... kand.iuryd.nauk: 12.00.02. Kyiv, 2010. 20 s.
2. Bandurka O.M., Hrechenko V.A. Vlada v Ukraini na zlami druhoho i tretoho tysiacholit: monohrafiia. Kharkiv: Vyd-vo Untu vnutr. sprav, 2000. 304 s.
3. Barabash Yu.H. Parlamentaryzm v systemi demokratychnykh tsinnostei suchasnoho suspilstva. Visnyk Khmelnytskoho instytutu rehionalnoho upravlinnia ta prava. 2004. № 4. S. 47-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2004_4_8.
4. Berdnyk Yu.V. Politychni pohliady Sh. L. Monteskie. URL: <http://s-journal.cdu.edu.ua/base/2008/v5/v5pp145-147.pdf>. - S. 145
5. Boryslavska O.M. Yevropeiska model konstytutsionalizmu: systemno-aksiolohichniy analiz: monohrafiia Kharkiv: Pravo. 2018. 384 c.
6. Boryslavska O.M. Sutnist konstytutsionalizmu: konstytutsionalizm yak ideolohiia, doktryna ta praktyka obmezhenoho pravlinnia. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia yurydychna. 2015. Vyp. 61. S. 247-256.. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Vlnu_yu_2015_61_30.pdf;
7. Hnatenko N. Parlamentaryzm v Ukraini: suchasnyi stan i tendentsii rozvytku. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnogo upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. 2010. Vyp. 2. S. 207. S. 203-214. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2010_2_21
8. Hoshovskiy V.S. Sutnist ta osoblyvosti diialnosti deputata Verkhovnoi Rady Ukrainy. Forum prava. 2008. № 1. C.104-107.
9. Hryhorenko A. Harantii zdiisnennia povnovazhen narodnym deputatom Ukrainy. Pravo Ukrainy. 2004. № 5. C.16-121.
10. Daisy A.V. Osnovy hosudarstvennoho prava Anhlyy. (Introduction to the study of the law of the constitution): vvedenye v yzuchenye anhlyiskoi konstytutsyy. S. 46-47. URL: <https://lib.vsu.by/xmlui/handle/123456789/6329>
11. Derzhavne pravo zarubizhnykh krain (Zahalna chactyna) / V.O. Riiaka, O.I. Cvechkarov, V.A. Shuvalova ta in. Xarkiv: Natsionalna yuryd. akad. Ukrainy, 1996. 186 c.
12. Zhuravlova H.S. Konstytutsiini zasady stanovlennia i rozvytku parlamentaryzmu v Ukraini: dys... kand. yuryd. nauk.: 12.00.02. Kh., 1999. 19 s.
13. Zadorozhnia H.V. Imperatyvnyi mandat yak forma vzaiemovidnosyn deputata i vybortsiv Yurydychnyi visnyk. Povitriane i kosmichne pravo. 2009. № 1. S.62-65.
14. Kravchenko V.V. Konstytutsiine pravo Ukrainy: navch. posibnyk: vyd. 4-te. K.: Atika, 2006. 512 s.
15. Levanchuk O.M. Pryntsyp rozpodilu derzhavnoi vlady. Visnyk Khmelnytskoho instytutu rehionalnoho upravlinnia i prava. 2002. № 4. S.18-26.
16. Myxalchenko M. Pozytsii opozytsii. Xto ye xto v Ukraini. Viche. 2002. № 3. C. 7.

17. Pavlenko I. Pravovyi status opozytsii. Dosvid rozvynutykh demokratii i ukrainski perspektyvy. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8911/2-pavlenko.pdf?sequence=3>
18. Parlamentaryzm i parlamentska diialnist: slovnyk-dovidnyk / za zah. red. V. A. Hoshovskoiuu, 2012. 352 s.
19. Radchenko O.I. Status narodnoho deputata Ukrainy: problemy teorii i pravovoho rehuliuвання: avtoreferat dys. ... kand.iuryd.nauk. 12.00.02. Kyiv, 2005. 19 s.
20. Rosenko M. I. Shchodo pytan stanovlennia parlamentaryzmu. Demokratychne vriaduvannia. Naukovyi visnyk LRIDU NADU. URL: <http://lviv.academi.com/visnik3/index.html>
21. Sas V. V. Rehlement parlamentu, yoho rol u pravovii cyctemi ta deiaki problemy teorii i praktyky. Derzhava i pravo: Zbirnyk naukovykh prats. Yurydychni i politychni nauky. Vypuck 14. K.: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2001. C. 122.
22. Fukuiama F. Vytoky politychnoho poriadku. Vid pradavnykh chasiv do Frantsuzkoi revoliutsii./ per. z anh. Roman Kornuta. 2-he vyd. K.: Nash format, 2019. 576 s.
23. Iurydychna entsyklopediia: V 6 t. /Redkol.: Yu70 Yu. S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. K.: «Ukr. entsykl.», 1998. Tom. 3. URL: <http://leksika.com.ua/18800413/legal/legitimnist>

II. National legislation:

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 roku № 254k/96-VR / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Pro komitety Verkhovnoi Rady Ukrainy: Zakonu Ukrainy vid 04.04.1995 roku № 116/95-VR / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%D0%B2%D1%80>
3. Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy: Zakonu Ukrainy vid 13.07.2017 roku № 2136-VIII / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>
4. Pro Rehlement Verkhovnoi Rady Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10.02.2010 roku № 1861-VI / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17/conv>
5. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy v spravi pro sumisnytstvo posad narodnoho deputata Ukrainy i miskoho holovy vid 6 lypnia 1999 r. / Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 1999. № 27. St. 171
6. Rishennia v spravi shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy "Pro zasady derzhavnoi movnoi polityky" № 2-r/2018 vid 28 liutoho 2018 roku / Konstytutsiinyi Sud Ukrainy. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2-p_2018.pdf
7. Rishennia v spravi shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy "Pro vseukrainskyi referendum" № 4-r/2018vid 26 kvitnia 2018 roku / Konstytutsiinyi Sud Ukrainy. URL: http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4_r_2018.pdf
8. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy v spravi pro deputatsku nedotorkannist vid 27 zhovtnia 1999 r.. Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy. 1999. №5 St. 13.

III. European Commission Acts on Democracy through Law:

1. CDL-AD(2002)023rev2-cor-ukr, Code of Good Practice in Electoral Matters: Guidelines and Explanatory Report - Adopted by the Venice Commission at its 52nd session (Venice, 18-19 October 2002) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2002)023rev2-cor-ukr)
2. CDL-AD(2003)019-e, Opinion on three Draft Laws proposing Amendments to the Constitution of Ukraine adopted by the Venice Commission at its 57th Plenary Session (Venice, 12-13 December 2003) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2003\)019-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2003)019-e)
3. CDL-AD(2005)015-e, Opinion on the amendments to the Constitution of Ukraine adopted on 8.12.2004 adopted by the Commission at its 63rd plenary session (Venice, 10-11 June 2005) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2005\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2005)015-e)
4. CDL-AD(2008)015-e, Opinion on the Draft Constitution of Ukraine (prepared by a working group headed by Mr V.M. Shapoval) adopted by the Venice Commission at its 75th Plenary Session (Venice, 13-14 June 2008) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2008\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2008)015-e)
5. CDL-AD(2009)024-e, Opinion on the Draft Law of Ukraine amending the Constitution presented by the President of Ukraine adopted by the Venice Commission at its 79th Plenary Session (Venice, 12-13 June 2009) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2009\)024-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2009)024-e)
6. CDL-AD(2010)025-e, Report on the role of the opposition in a democratic Parliament, adopted by the Venice Commission, at its 84th Plenary Session (Venice 15-16 October 2010) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)025-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)025-e)
7. CDL-AD(2011)003rev-ukr, Report on the rule of law - Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011)/ Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-ukr)
8. CDL-AD(2014)011-e, Report on the scope and lifting of parliamentary immunities adopted by the Venice Commission at its 98th plenary session (Venice, 21-22 March 2014) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2014\)011-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)011-e)

9. CDL-AD(2015)013-e Opinion on draft constitutional amendments on the immunity of Members of Parliament and judges of Ukraine, adopted by the Venice Commission at its 103rd plenary session (Venice, 19-20 June 2015) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2015\)013-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2015)013-e)
10. CDL-AD(2019)015, Parameters on the Relationship between the Parliamentary Majority and the Opposition in a Democracy: a checklist, adopted by the Venice Commission at its 119th Plenary Session (Venice, 21-22 June 2019) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)015-e)
11. CDL-INF(1997)002-e, Opinion on the Constitution of Ukraine, adopted by the Commission at its 30th plenary meeting in Venice, on 7 - 8 March 1997 / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(1997\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(1997)002-e)